

ISSN Print: 2394-7500
 ISSN Online: 2394-5869
 Impact Factor: 5.2
 IJAR 2016; 2(2): 184-187
 www.allresearchjournal.com
 Received: 10-12-2015
 Accepted: 12-01-2016

ਡਾ. ਰਾਣਾ ਬਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
 ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
 ਕਾਲਜ ਫ਼ਾਰ ਗਰਲਜ਼, ਸ੍ਰੀ
 ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ।

ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ : ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਸਲੇ

ਡਾ. ਰਾਣਾ ਬਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਧੀਮੇ ਬੋਲਾਂ ਅਤੇ ਧੀਮੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਗਜ਼ਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੀਤ ਅਤੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ 1999 ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਲ 74 ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ, ਗਜ਼ਲ ਅਤੇ ਗੀਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਨਾਲ ਬੁਣੀ ਹੋਈ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਰੂਹ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੁਆਰੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੀ ਸੁਹਿਰਦ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਰੂਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵੈਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਾਇਦਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਕਵੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਅਤੇ ਆਹਤ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਵੀ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਪੀੜਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਰਚਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:-

ਹੇ ਕਵਿਤਾ, ਮੈਂ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹਾਂ,
 ਤੇਰੇ ਉੱਚੇ ਦੁਆਰ
 ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਦਮ ਸਰਗਮ ਗੂੰਜੇ
 ਹਰ ਗਮ ਦਏ ਨਿਵਾਰ (ਪੰਨਾ 20)

ਕਵੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਲੀਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਰਾਜ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਕਈ ਕਵੀ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭੈਅ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਕਵੀ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇਗਾ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਕਿਸੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਅਜਿਹੀ ਬੇਵਸੀ ਬਾਰੇ ਪਾਤਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

Correspondence

ਡਾ. ਰਾਣਾ ਬਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
 ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
 ਕਾਲਜ ਫ਼ਾਰ ਗਰਲਜ਼, ਸ੍ਰੀ
 ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤੇ
ਉਠਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ
ਦਫ਼ਨ ਕਲੇਜ਼ੇ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਇੱਕ ਸ਼ਾਇਰ ਮੌਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ। (ਪੰਨਾ 54)

ਅਜੋਕੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਜਿਨਸਾਂ ਵਾਂਗ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵੀ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨੋਵੇਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਅੱਜ ਕਵਿਤਾ ਕਿਰਾਏ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਨਮਾਨਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵੀ ਨੇ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਤੇਰੀ ਹਰ ਨਜ਼ਮ ਪਾਤਰ ਵਿੱਕ ਗਈ ਹੈ,
ਤੇਰੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ
ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾ
ਇਹ ਇੱਕ ਸੋਨੇ ਦਾ ਪਿੰਜਰਾ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। (ਪੰਨਾ 52)

ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਨੇ ਹੋਰੀਆਂ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਹਿਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਅਤੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਖਾਤਰ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਨਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਧੱਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਆਪਣੇ ਬਸ਼ਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਦੋ-ਡੰਗ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਅਸਾਵਾਂਪਨ ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਹੋਰ ਗਰੀਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਮੀਰ ਆਪਣੇ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਦੁੱਗਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅੱਜ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ

ਕਾਲਜ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਮਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਫੀਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤੋਂ ਰਹੀ ਕਮਾਈ ਕਾਰਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਯੋਗਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਉਮਰ ਦੀ ਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨਾਲ ਅਯੋਗ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਹ ਲੱਭੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਚਾਰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ
ਬੜੀ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਉਮੀਦਵਾਰ
ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ
ਅਜੇ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰੋ ਇੰਤਜਾਰ
ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਗੁੱਸਾ ਗਿਲਾਨੀ ਤੇ ਫਿਟਕਾਰ
ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਰੋਹ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਉਹ ਉੱਤਰਦਾ ਹੈ
ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੌੜੀਆਂ (ਪੰਨਾ 48)

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਭੜਕਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਹੇ ਪਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਵੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਉਹ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਰਕਾਰ ਹੈ। ਆਮ ਸਧਾਰਨ ਘਰਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਇਉਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮਿਹਨਤ-ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਰੋਟੀ-ਰੋਜ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਭਾਰੂ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੈਰ-ਪੈਰ ਤੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀਣਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ
ਜੋ ਉਦਾਸ ਹੈ
ਖਾਮੋਸ਼ ਹੈ
ਏਨੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਿਆਸੀ ਹੈ
ਏਨੇ ਚਾਨਣਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ (ਪੰਨਾ 32)

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸਨੇ 'ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ' ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ

ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸਿਸਟਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜੋ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਮੁਸੱਕਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਿਹੜੇ ਪਰਵਾਸੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਸਰਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੌਂਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਕਾਰਨ ਲੱਭਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਗਮਗਾਈ ਹੋਈ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਮੌਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ-

ਉਤਾ ਐੜਾ ਲਿਖ ਰਹੀ
ਬੋਟੀ ਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ ਦੀ
ਕਿੰਨਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਾਕ ਹੈ
ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ (ਪੰਨਾ 83)

ਵਿਅਕਤੀ ਅੱਜ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਸਾਵੇਂ ਜੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਜੁਗਾੜ ਹੋ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਸਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧੀਆਂ, ਖੁਸ਼ਾਮਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਜ਼ਮੀਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੰਮ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ ਉੱਪਰ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਿਜ਼ਾਮ ਤੋਂ ਉਹ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣਗੇ?

ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਕੱਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ

ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਦਗਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ ਗਜ਼ਲ ਨਾਲ ਪਾਤਰ
ਇਹ ਕੀ ਲਿਖ ਰਿਹੈ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ (ਪੰਨਾ 27)

ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਸ਼ਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਤਲ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਜਾਣ ਬਚਾਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਨਵਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਅਜਿਹੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਵੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਲਝਣੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ। ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਜਦ ਨਜ਼ਮਾ ਲਟ-ਲਟ ਜਗਣਗੀਆਂ
ਤਾਂ ਬੁਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਣਗੀਆਂ
ਜੋ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ,
ਜੋ ਮੌਤਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੇ। (ਪੰਨਾ 55)

ਸਮਕਾਲੀਨ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਭਾਵਪੂਰਤ ਸ਼ੈਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਹਿਚਾਨ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਆਇਆ ਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਅਕਾਂਖਿਆ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰਦੇ ਅੱਛਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੌਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਕੌਨਵੈਂਟ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਚਾਣ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਨੇ ਸਰਬਕਾਲੀਨ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਹਿਚਾਣ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਵੀ ਆਸਵੰਦ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਡਾ।), ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਆਧਾਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਤੀਜਾ ਸੰਸਕਰਣ) 2006, ਪੰਨਾ 302।
2. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1999 ਪੰਨਾ 20
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 54.
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 52.
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 48.
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 32.

7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 83.
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 27.
9. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 55.
10. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਸਿਰਜਣਾ, ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 1994
ਪੰਨਾ1